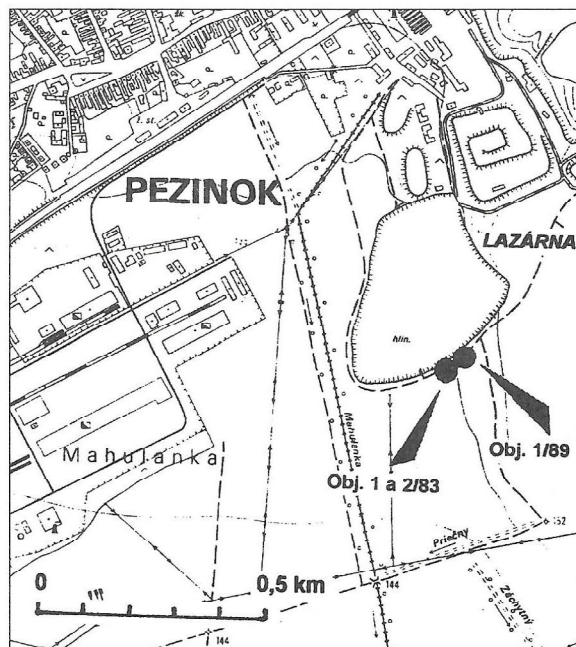

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY Z PEZINKA-TEHELNE

ZDENĚK FARKAŠ

Pri rozširovaní ťažobného priestoru hliniska bývalých Západoslovenských tehelní, závod Pezinok, v Pezinku sa v priebehu osemdesiatich rokov pri jeho juhovýchodnom okraji narušili objekty z rôznych období pravku. Na nálcisko upozornili pracovníkov SNM – Archeologického múzea v Bratislave zamestnanci tehelne v roku 1983, po odkrytí úzkeho žlabovitého objektu, v ktorom ležalo sedem až deväť kostier v skrčenej polohe v jednom rade za sebou tak, že lebka mŕtveho sa vždy dotýkala chodidiel predchádzajúceho nebožtíka a nohy hlavy nasledujúceho. Žiaľ, situáciu sa už nepodarilo v teréne verifikovať. Iba neskôr sa prostredníctvom doc. P. Holeca z Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave podarilo získať črep z vydutiny nádoby, ktorý podľa sprievodných údajov pochádzal zo zásypu „hrobu“ v pezinskej tehelni. Podľa kvality hrnčiarskeho materiálu a úpravy povrchu ho možno iba rámcovo zaradiť do eneolitu, príp. bronzovej doby.

Novozachytená archeologická lokalita v polohe „Lazárna“, ktorej súčasťou je aj hlinisko tehelne, leží pod cestou spájajúcou Pezinok s obcou Viničné, na západnom svahu klesajúcom

Obr. 1. Pezinok. Mapa s vyznačením miesta nálezov v hlinisku tehelne.

k regulovanému potoku Mahulanka (obr. 1). Geologické podložie tvoria vápnité íly a íly (Mahel' – Buday 1963), prekryté hnedozemou (Hraško – Linkeš – Šurina 1980), v inundácii lužnými pôdami až lužnými černoziemami (Michalko a kol. 1986, mapa Dunajská Streda). Pôvodne tu rástli dubovo-hrabové panónske lesy, smerom k vodnému toku prechádzajúce do nížinných lužných lesov (Michalko a kol. 1986, mapa Dunajská Streda). Pri príprave ťažobnej plochy sa odstránil až po podložie pri juhovýchodnom okraji jamy hliniska 25 až 30 m široký pás ornice, ktorý bol neskôr miestami rozšírený pri úprave poľnej cesty a budovaní prístupových ciest pre ťažké mechanizmy (M-44-22-10; 1:10 000; 384-405 mm od V a 300-320 mm od S okraja mapy). Hrúbka ornice sa pohybovala v rozmedzí 0,3 až 0,6 m, pričom vrstva pôdy narastala smerom zo svahu. Po celej dĺžke zachytených profilov prebiehala v podornici takmer súvislá, 0,1 až 0,2 m hrubá vrstva vetrom a vodou opracovaných okruhliakov.

Podľa zachytených archeologických objektov a povrchového zberu na príľahlom poli sa osídlenie v polohe Lazárna rozprestieralo približne medzi vrstevnicami 147 až 155, vyhýbalo sa teda príležitostne zaplavovanému územiu i temenu pretiahnutej vyvýšeniny.

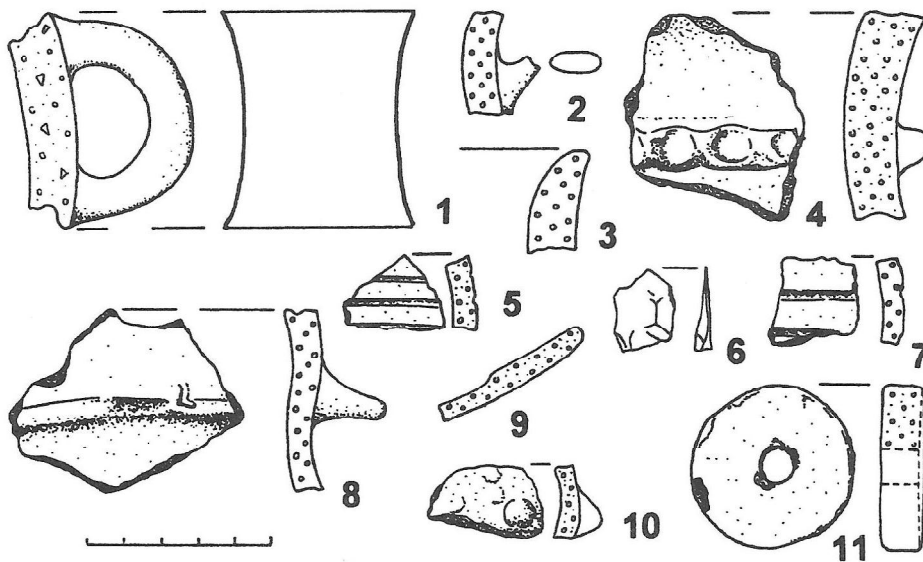
V roku 1983 sa v juhovýchodnom profile prvého ťažobného stupňa materiálovej jamy tehelne zistili štyri výrazné zásahy do sterilného podložia, ktoré sme očíslovali v poradí od úpätia smerom k vrcholu svahu.

Objekt 1/83

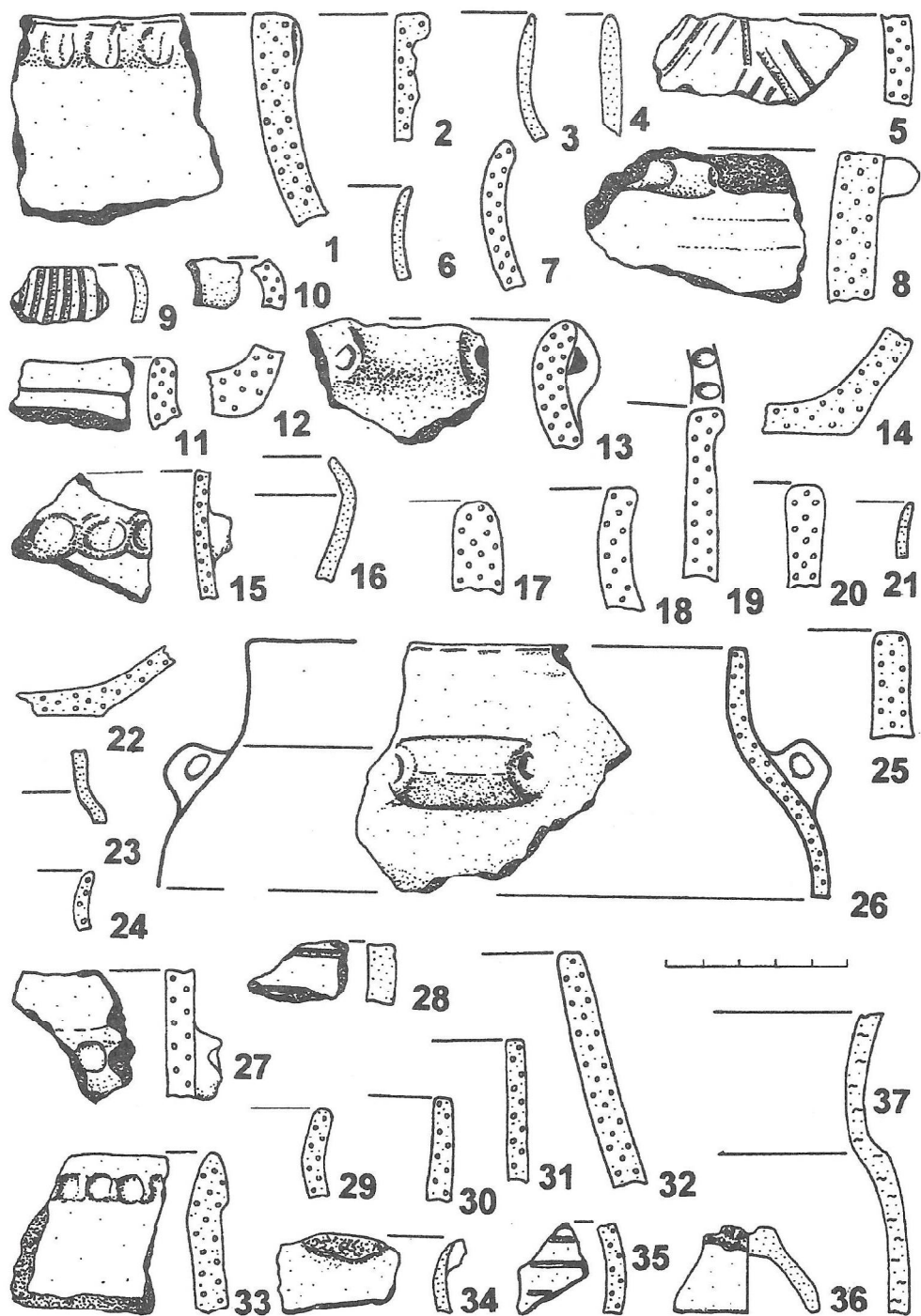
V profile sa rysoval ako veľký nepravidelný zásah do ílovitého podložia, takmer celkom zničený prístupovou rampou pre ťažké mechanizmy a niekoľkými amatérskymi výkopmi. Po začistení sa dala zachytiť iba časť východnej steny, strmým oblúkom klesajúcej k zdevastovanému dnu, ležiacemu 0,8 až 0,9 m pod úrovňou plochy zbavenej humusu. Výplň tvorila sýtočierna lepkavá zemina bez stôp zvrstvenia, v hornom horizonte (0-20 cm) premiešaná s početnými, ale veľmi drobnými zločkami keramiky. Smerom ku dnu nálezov ubúdalo, ale črepy boli väčšie. Vrstva do 20 cm nad dnom, premiešaná s okruhliakmi opracovanými eróziou, bola celkom bez sprievodného materiálu.

Z objektu 1/83 sa vyzdvihlo 73 zlomkov nerekonštruovateľnej keramiky, plochý praslen a amorfny odštep z kremenca (obr. 2 a 3).

Rozmery: zachovaná dl. východnej steny 2,35 m.

Obr. 2. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/83. Nálezy z výplne.

Obr. 3. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/83. Nálezy z výplne.

Objekt 2/83

Približne 15 m na severovýchod od objektu 1/83 sa v profile črtal objekt 2/83 ako pravidelný zásah do svetlého podlažia. Jeho steny strmo klesali k takmer rovnému dnu. Výplň bola sýtočierna, pri okrajoch prechádzajúca do svetlejších odtieňov, čo neumožnilo detailne vypracovať pôvodné okraje jamy, z ktorej sa zachovali dve steny a zaoblený roh (obr. 4). Dno pokrývala približne 10 cm hrubá vrstva omlutých kameňov, medzi ktorými sa nachádzali fragmenty keramiky a zvieracích kostí. Väčšina črepov, spolu 37, sa však našla v hornej časti výplne či priamo na povrchu zbavenom humusu (obr. 5). Zachytené rozmery: 4,1 x 1,2 m, hĺ. 0,4–0,44 m od úrovne plochy zbavenej humusu.

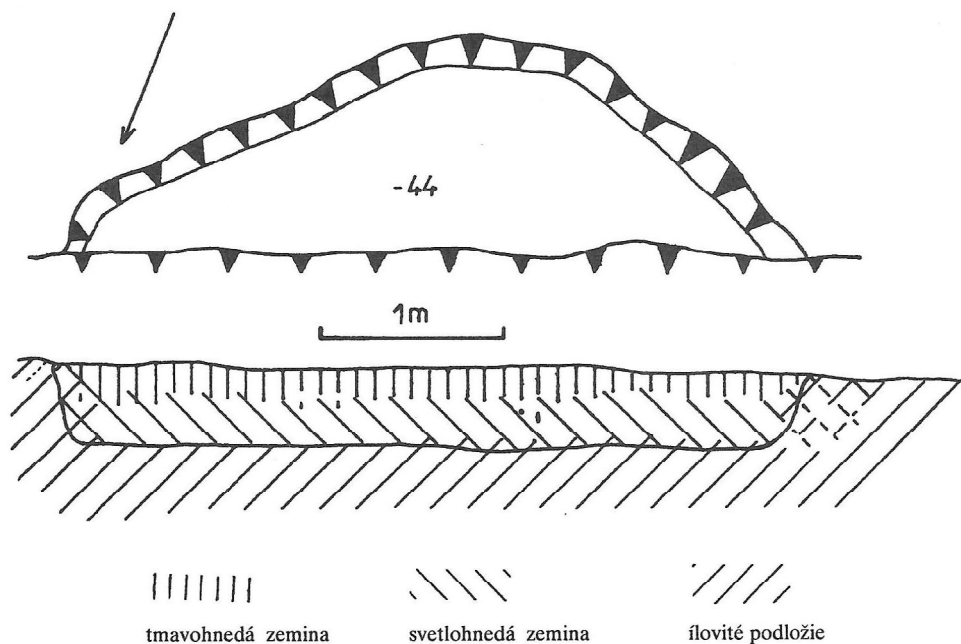
Objekt 3/83

V profile sa javil ako pravidelný zásah do neporušeného terénu a prilichal k objektu 2/83, ale nenarúšal ho. Steny kolmo klesali k rovnému dnu so stopami ohniska. Po začistení steny prvého fažobného stupňa sa zásah stratil, jeho podstatnú časť zničili ťažké mechanizmy a výkopy amatérov. Bez nálezov.

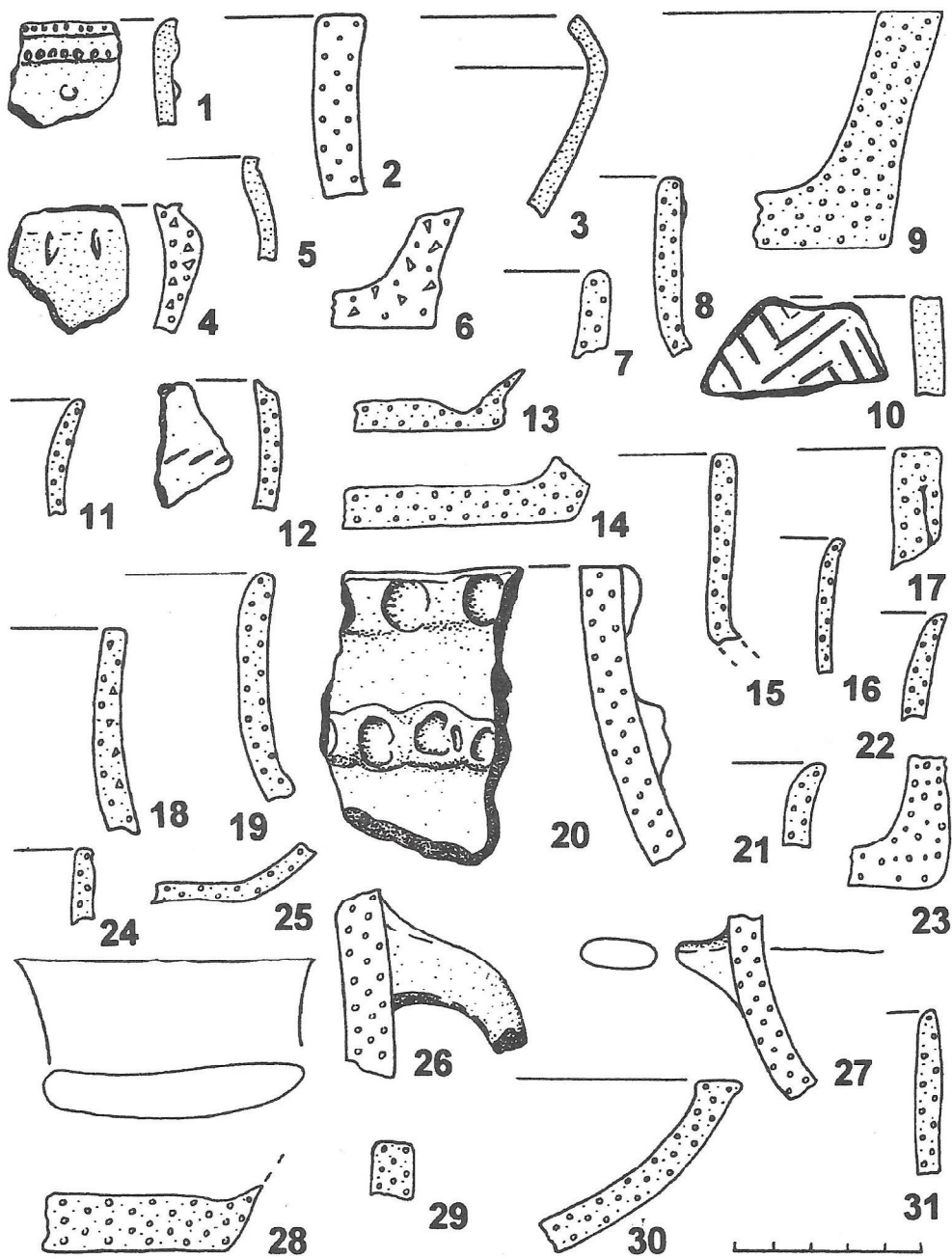
Objekt 4/83

Ako objekt 4/83 bola označená osamotená, takmer zničená kolová jamka s výplňou iba nevyrazne sa odlišujúcou od okolia, ktorá ležala takmer pri vrchole vyvýšeniny. Z jej zásypu pochádza fragment hlinenej lyžice či naberačky s dutou rukoväťou (obr. 6:3).

Ďalšie zlomky keramiky sa získali zberom na ploche zbavenej humusu, kde však už nebolo vidieť žiadne zásahy do terénu. Výnimkou mohol byť iba priestor zničený skrejperom s plochou okolo 4 x 4 m, na ktorého okraji bola navŕšená hlina s fragmentmi keramiky zo strednej bronzovej doby (obr. 5:2, 6, 10, 12, 15, 20, 27; 6:1). Zásah azda súvisel s nctradičnou technikou „výskumu“ miestnych amatérskych archeológov.

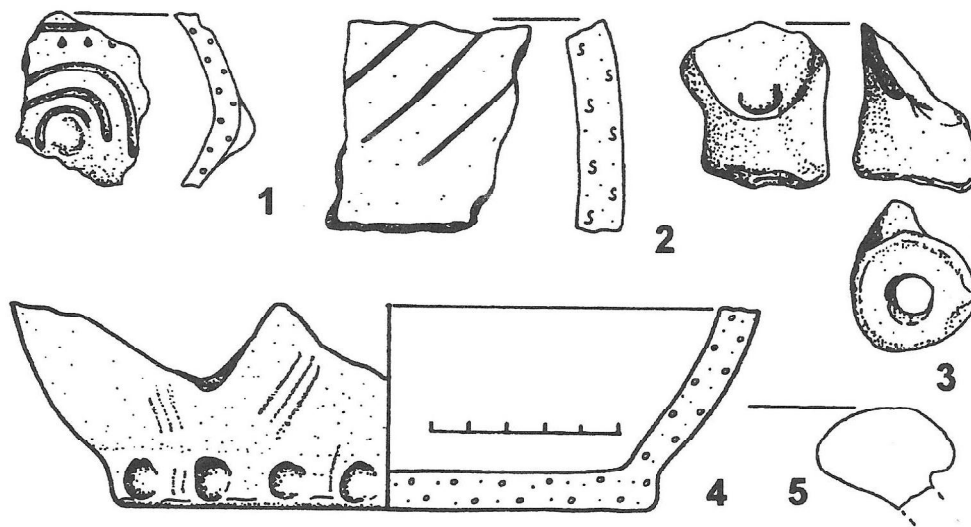

Obr. 4. Pezinok, Lazárna. Objekt 2/83.

Obr. 5. Pezínok, Lazárna.

Objekt 2/83, nálezy z výplne – 1, 3-5, 7-9, 11, 13, 14, 16-19, 21-26, 28-31; zber – 2, 6, 10, 12, 15, 20, 27.

Obr. 6. Pezinok, Lazárna. Objekt 4/83 – 3; zber – 1, 2, 4, 5.

Podľa sprievodného materiálu k najstarším objektom na lokalite patrí objekt 4/83 – kolová jamka. Krátka, pomerne hrubá dutá rúčka lyžice zhotovenej z hliny s výraznou prímiesou hrubozrnného kremičitého piesku je charakteristická pre obdobie lengyelskej kultúry (ďalej LgK), a to predovšetkým pre jej I. stupeň (Podborský 1970, 257). Podľa F. Vildomca (1928–29, 15) je tento typ známy predovšetkým z jeho mladšej fázy (Ib). Lyžice podobného charakteru však nie sú výnimočné ani v mladších obdobiach LgK (napr. Košťuřík 1975–76, obr. 4:7; Kalicz 1991, Abb. 2:4, 8:10–13; Ruttkay 1995, Abb. 1:15, 4:14; Farkaš 1996, obr. 6:24, 7:24), ba dokonca ani v mladom eneolite (Medunová-Benešová 1977 b, Taf. 72:20).

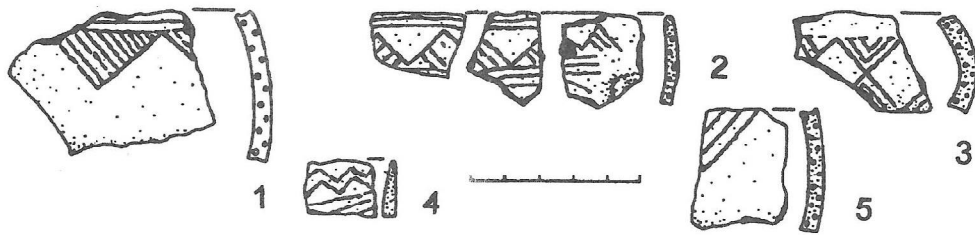
Materiál z objektu 1/83 má výrazne polykultúrny charakter spätý s postupným zaplňaním jamy splachmi z okolia, ale pre silné narušenie pôvodnej situácie nie sú vylúčené ani nerozpoznané druhotné zásahy. K najstaršiemu horizontu zodpovedajúcemu ešte neolitickým stupňom LgK patria drobné fragmenty z hrdiel pohárikovitých nádob zhotovených z plavenej hliny s jemnou prímiesou piesku (klasifikácia kvality hrnčiarskej hmoty a použitý grafický kód na obrázkoch je prevzatý od Pavlů – Zápotocká 1983, 290) svetlosivej až svetlohnedej farby (obr. 3:3, 6, 21). Pravdepodobne na samotný záver LgK možno zaradiť zlomok tenkostennej misovitej nádoby z plavenej, do svetlosivohneda vypálenej hliny, s dovnútra vtiahnutým ústím (obr. 3:16). Jej početné analógie pochádzajú zo zásepu objektu 1/85 v neďalekých Budmericiach. Ten možno datovať do obdobia ludanickej skupiny, pričom misy s dovnútra vtiahnutým okrajom sa azda spájajú s vplyvmi z oblasti kultúry Balaton-Lasinja I (Farkaš 1996, 15 a 31). Časovo na ludanickej skupine nadväzujú nálezy z obdobia bolerázskej skupiny (napríklad obr. 3:5, 9, 13, 33; 2:1), blízke črepovému materiálu z Budmeríc (Egyházy-Jurovská 1976, 85 a n.), zhotovené zväčša z plavenej alebo neplavenej, do tvrda vypálenej hrnčiny s prímiesou piesku a niekedy i drobných kameňkov. Ďalšia skupina nálezov, zhotovená z takmer totožnej hliny, je zastúpená predovšetkým výraznou skupinou črepov z väčších, pravdepodobne zásobnicových nádob s vodorovne zrezaným okrajom a plastickou, prstami členenou páskou či už pri ústí, alebo na podhrdlí (obr. 3:1, 15, 27; 2:4). Ich blízke paralely nachádzame na sídliskách stredodunajskej mohylovej kultúry pri východnom úpätí Malých Karpát, napr. v Báhoni, Budmericiach (Bartík 1991) a Bratislave-Mlynskej doline (výskum B. Egyházy-Ju-

rovskej a Z. Farkaša zo SNM-AM v Bratislave). Do tohto okruhu azda patrí aj fragment amfory s hranou na prechode medzi hrdlom a vydutinou (skupina C podľa J. Bartíka 1996, obr. 3; 2:37) a drobné črepy so širokými paralelnými žliabkami na povrchu (obr. 3:28, 35; 2:5, 7). Podobné pochádzajú z pohrebiska v Smoleniciach (Dušek 1980, tab. IX:4). S istou výhradou môže do bronzovej doby patriť aj drobná kónická nôžka (obr. 3:36) a profilovaný črep so širokým jazykovitým výčnelkom (obr. 2:8). Väčšina fragmentov keramiky zo zásypu však nie je kultúrne preukazná. Situáciu ešte komplikuje skutočnosť, že vo dvoch dnes nedostupných súkromných zbierkach boli uložené väčšie zlomky nádob, poukazujúce na blízky vzťah k jevišovickej kultúre na Morave. Všetky sa údajne našli pri alebo priamo v objektoch 1 a 2/83. Patrilo k nim predovšetkým uško typu „ansa lunata“ a časť tzv. bernburského hrnčeka, zdobeného na rozhraní hrdla a tela niekoľkými vodorovnými širokými žliabkami a so stopou po odlomenom, pravdepodobne pásikovitom ušku. Z náplne jevišovickej kultúry sa nevytvára ani časť nádoby zdobenej technikou brázdneného vpichu, odlišnej od keramiky skupiny Bajč-Retz. Iné fragmenty sa dali iba rámcovo pripísať neskoroeneolitickému kultúrnemu komplexu, napr. časť zdobenej misky s plnou štvorcovou nôžkou a pod.

V materiáli z objektu 1/83 nezapadá do bežnej náplne LgK, boľerázskej skupiny či stredodunajskej mohylovej kultúry fragment amforovitej nádoby s najväčšou vydutinou v mieste výrazných pliec, na ktorých sedí krátke valcovité hrdlo s rovno zrezaným ústím. Na rozhraní hrdla a tela je vodorovné tunelovité uško (obr. 3:26). Nádoba je zhotovená z plavenej piesčitej hliny hnedej farby do tvrda vypálenej. S podobným formovaním hornej časti nádob sa stretávame vo viacerých kultúrach z druhej polovice stredoeurópskeho eneolitu, ktoré sa však v detailoch líšia. Patria sem predovšetkým nádoby z okruhu kultúry ľudu s guľovitými amforami, ktoré sú však zväčša zdobené (Wisłanski 1970, 188, Fig. 59:11, 62:11, 12, 64:1, 9, 65:3, 10, 11; 1979, 287, Rys. 156:13, 157:15, 163:10, 12). Podobne tvarované „kujavské amfory“ (Wisłanski 1970, 188) prežívajú vo variantoch až do neskorej fázy kultúry ľudu s guľovitými amforami v Malopoľsku (Wisłanski 1979, Rys. 164). Azda prostredníctvom kontaktov jevišovickej kultúry s kultúrou ľudu s guľovitými amforami (Medunová-Benešová 1977a, 19) sa potom podobné nádoby, zaradené A. Medunovou-Benešovou (1977a, 19 a n., obr. 4) do skupiny amfor B3, objavujú v zlomkoch napríklad na výšinnom sídlisku „Pallardiho hradiško“ pri Vysočanoch, okr. Znojmo. Tak fragment č. MB 2062 je tvarovo i materiálovo blízky časti amfory z objektu 1/83, jeho lom je však navyše zdobený pásom širokých vpichov (Medunová-Benešová 1977b, 145, Taf. 69:3). Črepy z amfor s rovným alebo mierne lievikovite rozšíreným hrdlom, výraznou vydutinou v podhrdlí a širokým tunelovým uškom s vodorovným otvorom sa objavujú aj v náplni kultúr patriacich do súčasnej bronzovej doby v Maďarsku (napr. Szénásky 1987–88, Abb. 9:2), ktorá zodpovedá ešte slovenskému mladému eneolitu. Podobné tunelovité ušká nad lomom nádoby sa však niekedy vyskytujú už v prostredí boľerázskej skupiny (Němejcová-Pavúková 1964, obr. 31:1, 2; 1974, Abb. 63).

Typologicky by do záveru eneolitu mohli patriť aj hladené zlomky z hrdiel amforovitých nádob (obr. 3:30–32) s vodorovne zrezaným ústím alebo zo širokoroztvorenej misky so zosilneným okrajom (obr. 2:9), ktoré sa však objavujú aj v náplni iných kultúr zastúpených v objekte 1/83.

Nálezy z objektu 2/83 majú podobný polykultúrny charakter ako nálezy z objektu 1/83. Veľkú časť z nich možno zaradiť do širšieho okruhu LgK (obr. 5:8, 11, 16, 18, 21, 25, 31), podľa časti misky s vťahnutým ústím azda do jej záverečného stupňa – ludanickej skupiny. So záverom starého eneolitu pravdepodobne súvisí aj črep zdobený technikou brázdneného vpichu (obr. 7:3), ďalšie sa našli pri povrchovom zbere na ploche zbavenej humusu. Podľa výzdoby – šrafovaním vyplnených trojuholníkov zavesených na vodorovných líniách na rozhraní hrdla a vydutiny (obr. 7:1) – však časť z nich mohla patriť až do záverečného obdobia eneolitu. Oproti objektu 1/83 tu bola menej zastúpená boľerázska skupina (obr. 5:1, 26) a nálezy z bronzovej doby (obr. 5:5). Najvýraznejším keramickým zlomkom z objektu 2/83 je časť

Obr. 7. Pezínok, Lazárna. Keramika zdobená technikou brázdneného vpichu. Objekt 2/83 – 3; zbery – 1, 2, 4, 5.

masívnej mažiarikovitej nádoby mierne kónického tvaru a s vodorovne zrezaným okrajom, zhotovenej z piesčitej hliny vypálenej do červena (obr. 5:9). Podobné, ale nie celkom identické tvary sa objavujú ako v jevišovickej kultúre (tzv. rendlíky – Medunová-Benešová 1977a, 32 a n.), tak v stredodunajskej mohylovej kultúre (napr. Bartík 1991, obr. 4:4), pričom nádoba úpravou povrchu i charakterom materiálu je bližšia miestnym keramickým výrobkom z eneolitu ako z bronzovej doby. V modifikácii sa takáto keramika objavuje aj v náplni kultúry Ezero v Bulharsku, vo vrstvách VI a VII rovnomenného tellu (Georgiev a kol. 1979, obr. 171), zvyčajne chronologicky spájaných s Badenom IV, kostolackou skupinou a vučedolskou kultúrou, novšie však synchronizovaných V. Němejcovou-Pavúkovou (1981, 268 a n.) so záverom boľerázskej skupiny a časťou Badenu II.

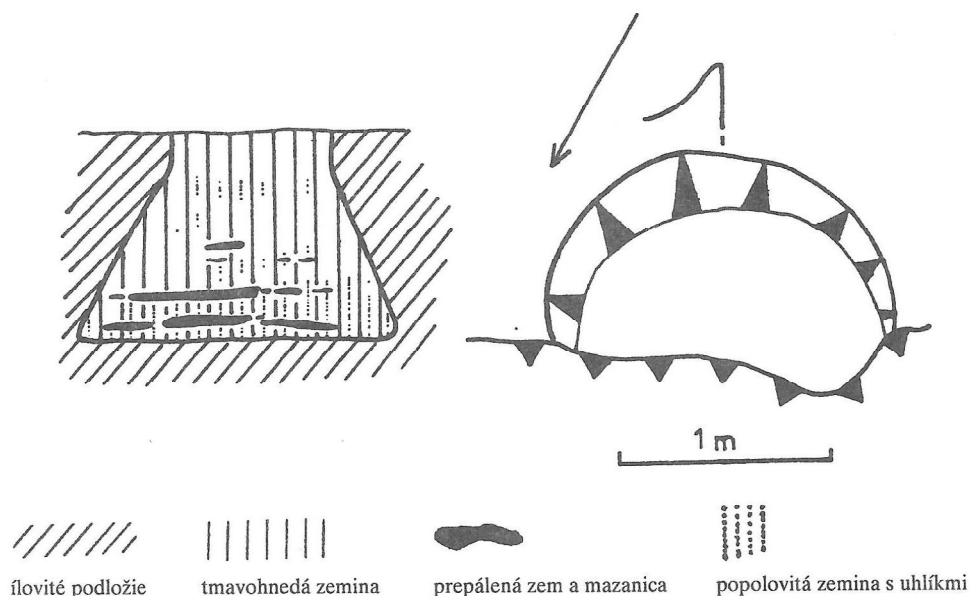
Povrchové nálezy z roku 1983 potvrdili osídlenie Pezínka-Lazárny vo všetkých obdobiach doložených v zásypoch objektov 1 a 2/83. Najviac nálezov možno zaradiť do záveru starého a na začiatok stredného eneolitu, reprezentovaného skupinou Ludanice, Bajč-Retz (obr. 7) a Boľeráz. Polohu pomerne intenzívne osídlil aj ľud so stredodunajskou mohylovou kultúrou, v bágrom rozrušenom objekte doložený aj výrazným fragmentom džbánku s vypuklinou na lome, zhora orámovanou trojnásobným polkruhovým žliabkom. Výzdobu na rozhraní hrdla a tela dopĺňala obežná ryha s podvesenými kvapkovitými vrypami (obr. 6:1). Umožňuje tak jedno z viacerých už známych sídlisk stredodunajskej mohylovej kultúry pri východnom úpätí Malých Karpát zaradiť do jej mladšieho vývojového obdobia (Říhový 1982, 18 a n.). Samostatný problém predstavuje neskoroneolitický kultúrny komplex, predovšetkým v dnes nedostupných súkromných zbierkach reprezentovaný nálezmi charakteristickými pre moravskú jevišovickú kultúru. Novšie výskumy Archeologického ústavu SAV v Nitre (Němejcová-Pavúková 1987, 75; 1988, 94 a n.; 1990, 116 a n.) jednoznačne doložili jej prienik malokarpatskými priesmykmi na Trnavskú tabuľu, kde jej tvorcovia budovali okrem pomerne rozsiahlych otvorených (Kočíň) aj výšinné, pravdepodobne opevnené sídliská (Točík 1987, 21). Či výrazné fragmenty nádob z Pezínka súvisia priamo s touto expanziou, alebo sú iba dokladom importov do miestneho prostredia, ktoré by podľa J. Vladára (1966, 325) mala tvoriť skupina Kosihy-Čaka, ukáže až prípadný ďalší výskum. A. Medunová-Benešová (1977a, 53; 1981a, 97 a n.) však považuje jevišovickú kultúru za niečo staršiu ako skupinu Kosihy-Čaka, ktorú súčasť paralelizuje s kultúrou ľudu so zvoncovitými pohármi. V Pezínku sa ale doposiaľ nenašiel materiál, ktorý by sa dal jednoznačne pripísať zatiaľ málo známej neskorej badenskej kultúre v tejto časti juhozápadného Slovenska. Fragmentárnosť a výrazné narušenie objektov sťažuje ich interpretáciu. Pri objekte 1/83 nemožno vylúčiť, že ide o eróznou ryhu, azda prírodnými procesmi rozšírený zásah ľudskou rukou, sekundárne vyplnený materiálom z okolia. Rovné dno, zaoblený roh a pomerne zvislé steny objektu 2/83 naznačujú, že podobne ako v prípade nedatovateľného objektu 3/83 môže ísť o zvyšok stavby polozemnicového až zemnicového charakteru, bez možnosti bližšieho časového zaradenia. Z obdobia stredodunajskej

mohylovej kultúry, kam by objekt 2/83 podľa najmladšej a najvýraznejšej skupiny nálezov mohol patriť, nie sú zatiaľ na sídliskách známe stavby podobného charakteru.

V roku 1989 bol prvý ťažobný profil, zasahujúci približne 2,5 m do ílovitého podložia, posunutý smerom do plochy zbavenej humusu z roku 1983. V blízkosti vrstevnice 149 tak pre-rezali výrazný antropogénny zásah do sterilného podložia (obr. 8), pri dne narušený výkopmi amatérov. Od nich sa neskôr podarilo získať odsadené dno z väčšej hrncovitej nádoby hne-dej až čiernej farby z plaveného piesčitého, do tvrda vypáleného materiálu. Povrch bol zdrse-nený, dno lemoval pás okrúhlych odtlačkov prstov (obr. 6:4). Údajne spolu s niekoľkými ďalšími črepmi, ktoré sa neskôr dali zlepíť s materiálom z objektu 1/89, sa dno našlo v jeho tesnej blízkosti, prípadne na suťovom kuželi pod ním. Z povrchového prieskumu v okolí pochádza ojedinelý črep z obdobia kultúry ľudu s mladšou lineárnou keramikou (obr. 6:2) a niekoľko fragmentov z nádob točených na kruhu z doby laténskej (obr. 6:5).

Objekt 1/89

V profile sa javil ako takmer spolovice zničená jama tvaru obráteného lievika s rovným dnom a komínovi-tým hrdlom, ktorú zahĺbili 0,98 až 1 m pod úroveň odkrytej plochy. Po vybratí malo dno i hrdlo nepravidelný kruhový pôdorys s \varnothing 1,6 a 0,78 m. Výplň približne do hĺbky 0,6 až 0,7 m pozostávala z kompaktnej hnejdej zemi-ny. Dno pokrývala tenká, 2 až 4 cm vysoká vrstva takmer čierneho popola a rozpadávajúcích sa uhlíkov, na ktorú nasadala 10 až 14 cm hrubá vrstva prepálenej hlíny a mazanice, zhora pokrytá súvislou, 4- až 5-centimetrovou vrstvou popola s uhlíkmi. Tú opäť prekryvala prepálená zemina vo vrstve hrubej 6 až 10 cm, postupne prechá-dzajúca do hnedého zásypu (obr. 8). Početný črepový materiál, spolu 160 zlomkov, sa koncentroval s výnimkou niekoľkých drobných čriepkov vo vrstve 0–20 cm nad dnom, zhruba medzi spodnou a vrchnou vrstvičkou popo-la. Časť nádob, napr. zlomky veľkého hrnca (zásobnice), ležali na dne zhruba v pôvodnej polohe a rozbili sa zrej-me až pri zasýpaní objektu. Iné sa pravdepodobne dostali do jamy so sídliskovým odpadom, napr. s časťou dokladov hrnčiarskej výroby (deformované nepodarky a hrudy vypálenej hrnčiny) a tromi druhotne prepále-nými parohovými nástrojmi. Okrem nich sa pri dne našli 2 zlomky kamennej drviacej podložky, sílex, časť plo-chého praslena a 34 zvieracích kostí. Zvláštnu pozornosť si zaslúžila priamo na dne stojaca spodná časť hrncov-itej nádoby, vyplnená vypálenou hrnčiarskou hmotou s odtlačkami prstov a rúk.

Obr. 8. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/89.

Keramika

Zo 160 črepov sa podarilo zrekonštruovať 5 nádob a 4 väčšie časti. Zhotovili ich prevažne z plaveného materiálu do tvrda vypálcného, ktorý predovšetkým pri tenkostenných a na povrchu hladných výrobkoch bol jemný, v prípade väčších nádob piesčitý, alebo s nevýraznou prímесou kamienkov. Výnimkou je iba kompletne zachovaná hrncovitá nádoba (obr. 9:5), vymodelovaná z neplavenej, do tvrda vypálenej hliny s prímесou kamienkov. Na jej podhrdlí sa zachovala dvojica kruhových otvorov, do ktorých pôvodne vsadili pomocou čapov pásovité uško, podobné ušku z obr. 11:1 (Ø ústia 35,5 x 37,2 cm, Ø dna 16,2 cm, v. 35,2 cm). Väčšina keramiky bola vypálená v oxidačnom prostredí, pričom jej povrch má dnes okrovú, svetlohnedú až tehlovočervenú farbu, často so sivými až čiernymi flakmi.

Tvarová škála nádob, ktoré sa našli v objekte 1/89, zahŕňa väčšinu typov známych z náplne bolearázskej skupiny badenskej kultúry (Němejcová-Pavúková 1981, obr. 1, 2; 1984, obr. 11, 12, 33, 34).

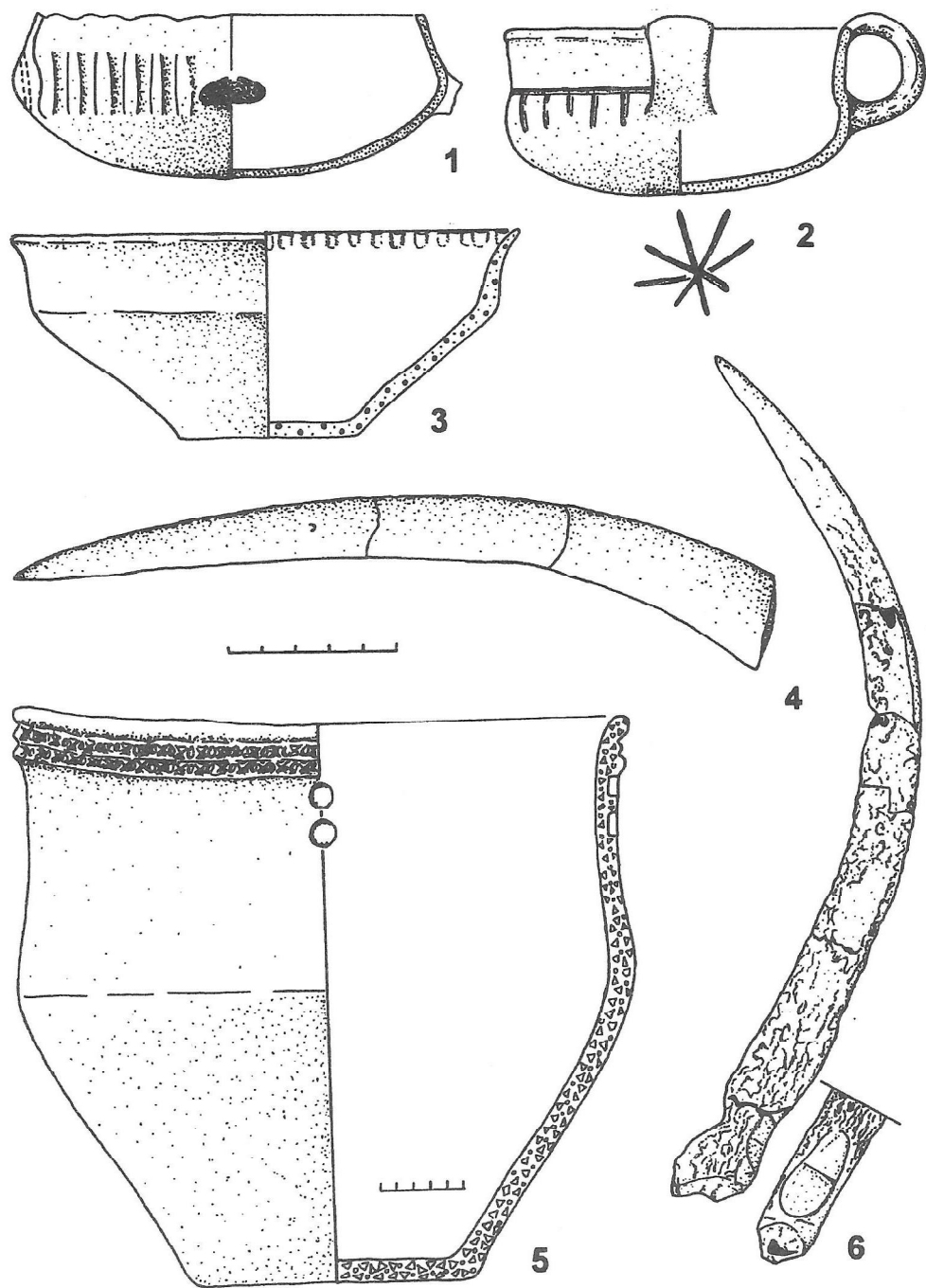
Typ B – zastúpený je širokou šálkou so zaobleným dnom, zdobeným hviezdicou z trojice pretínajúcich sa hladných línií. Nízke, takmer valcovité hrdlo oddeľuje od vydutiny plytká ryha, z ktorej vybiehajú smerom ku dnu nerovnako dlhé žliabky (obr. 9:2). Vydutinu s okrajom spája pásovité uško, ktoré je dokonale vyhladené, podobne ako celý povrch okrovej až sivej farby (Ø 10,2 cm, v. 4 cm). Šálka je blízka relatívne starobylému variantu B1, zastúpenému predovšetkým vo fáze Baden Ia (Němejcová-Pavúková 1979a, 22), ale podobné tvary nie sú neznáme ani vo fáze Ib (Němejcová-Pavúková 1984, 90, obr. 11). Jeden kus bol aj v súbore z Vrbového, ktorý sa považuje za jeden z najmladších nálezových celkov v rámci bolearázskej skupiny – Baden Ic (Němejcová-Pavúková 1979b, 385, 391, tab. I:3). So šálkami so zaobleným dnom a pásovým uškom sa pomerne často stretávame predovšetkým na Morave, kde typ B1 s odsadeným hrdlom bol súčasťou už tzv. predbolearázskeho horizontu (Pavelčík 1993, 90). Nezvyklé je však zdobenie zaobleného dna, pri ktorom nemožno vylúčiť symbolický či magický význam.

Na rozhranie typov B a G – šálok a džbáňok – patrí fragment tenkostennej nádoby (obr. 9:1). Zachovalo sa z nej stlačené guľovité telo so zaobleným dnom. Vydutinu zobia zvislé plytké kanelúry, hrdlo je odlomené (Ø 11,8 cm, v. 4,1 cm). Tvarovo je tak blízky šálkam typu B3, od ktorých sa však odlišuje zvislým subkutánnym uškom, umiestneným v opozícii ku koreňu pásovitého uška, vybiehajúceho oblúkom od lomu vydutiny. Subkutánne ušká sú charakteristické predovšetkým pre džbáňky, na ktorých takúto do križa rozmiestnenú trojicu ušiek zvyčajne dopĺňa hlavné pásovité uško.

K šálkam patrí ešte zlomok, na ktorom ostrý lom s okrajom zdobeným pásom oválnych až trojuholníkových vpichov spája pásovité, mierne preliačené uško (obr. 11:11). Profiláciou tela – ak pôvodný tvar nie je deformovaný tým, že sa zachovala iba časť pri ušku – pripomína staršie dvojuché šálky z prostredia rozvinutej ludanickej skupiny.

Typ G – džbáňky. Patrí k nim drobný črep z vydutiny nádoby zdobenej zvislými kanelúrami s dokonale vyhladeným až vylešteným povrchom, cez ktorý pomocou vnútorného rebierkovitého zosilnenia prebieha vertikálne orientované subkutánne uško (obr. 11:9). Džbáňky so zvislými kanelúrami na vydutine prevládali v Blatnom a Nitrianskom Hrádku (Němejcová-Pavúková 1964, obr. 15), teda na lokalitách charakteristických pre stupeň Baden Ib, ale celkom nevymizli ani v nasledujúcom období (Němejcová-Pavúková 1984, 90 a 110 a n.).

Typ H – zastupuje ho približne tretina misy s vťahnutým ústím a mierne esovite von vyhnutým okrajom, vytvárajúcim náznak hrdielka (13,7 x 23,1 cm). Na vydutine sa zachovala výzdoba pozostávajúca z troch zvislých rebierok a dvojice plastických, otvorenou časťou od seba odvrátených podkovovitých pásov, medzi ktorými sú v rade umiestnené tri kruhové výčnelky (obr. 10:4). Podľa doteraz publikovaného materiálu možno predpokladať, že počet mís s vťahnutým ústím postupne narastá od Badenu Ia (Němejcová-Pavúková 1979a, tab. I;

Obr. 9. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/89. Nálezy z výplne.

1984, 115 a n.). Ich výzdoba plastickými zvislými rebierkami na vydutine sa vyskytla napr. v Bratislave na Jiráskovej (dnes Ventúrskej) ul. 12 (Baxa – Kaminská 1984, tab. I:5), ale pri náleze z Pezinka celkom chýba vnútorný rytý alebo hladný ornament, azda charakteristický pre túto keramickú triedu v závere vývoja bolerázskej skupiny. Zvislo orientovaná plastická výzdoba je známa aj z iných keramických tvarov z počiatku badenskej kultúry. Oblúkovité, nečlenené plastické línie sa vyskytujú v prostredí bolerázskej skupiny zriedkavejšie, napr. na častiach nádob z Nitrianskeho Hrádku (Němejcová-Pavúková 1964, tab. XIX:20), Blatného (Němejcová-Pavúková 1984, obr. 10:15) alebo vrstve C2 a v čiastočne inej podobe (členené vrypami) aj C1 v Jevišoviciach na Morave (Medunová-Benešová 1981b). Podkovovitá plastická výzdoba sa pomerne hojne objavuje vo vrstvách tellu Ezero v Bulharsku (Georgiev a kol. 1979, 225 a n.), ktoré zodpovedajú vývoju bolerázskej skupiny na Slovensku. Kontakty kultúry Ezero a bolerázskej skupiny možno sledovať aj v iných oblastiach materiálnej kultúry (Němejcová-Pavúková 1981, 268 a n.; 1982, 156 a n.).

Typ J – misy s lievikovitým ústím – bol v objekte 1/89 zastúpený tromi kusmi (obr. 9:3, 10:1, 6). Dve z nich patria k pomerne veľkým nádobám s hladným až lešteným povrchom okrovej a čiernej farby, s drobnými bradavkovitými výčnelkami na lome. Výzdoba pozostáva iba z krátkych šikmých žliabkov na vnútornej strane ústia (\varnothing ústia 34,4 cm, \varnothing dna 6,1 cm, v. 10,5 cm – obr. 10:6; resp. 13,7 x 23,1 cm – obr. 10:1). Tretia miska patrí k veľkým zástupcom typu J1, bez akejkoľvek výzdoby lomu, iba s jemným žliabkovaním členiacim vnútornú stranu ústia (obr. 9:3). Povrch je hladný, okrovej farby (\varnothing ústia 15,5 cm, \varnothing dna 5,1 cm, v. 6 cm).

Absencia výzdoby vnútornej strany mís a drobné výčnelky na lome, azda poukazujúce na staršie lengyelské tradície, sú podľa súčasných poznatkov najpočetnejšie v staršom stupni bolerázskej skupiny (Němejcová-Pavúková 1979a, 27 a n.). Postupne ich nahrádzali zdobené tvary, často so zdrsneným povrchom pod lomom (Němejcová-Pavúková 1984, 93 a 117 a n.).

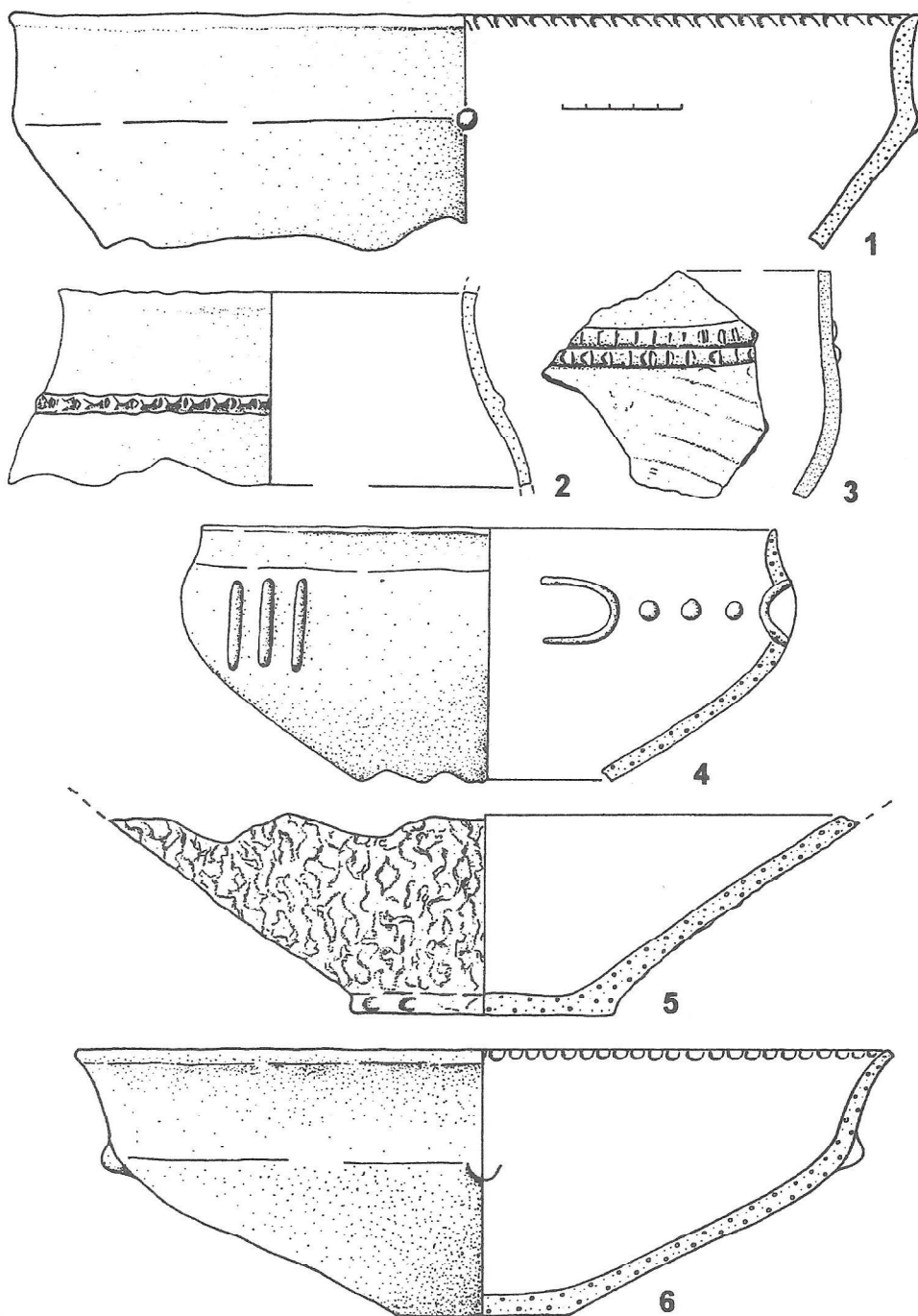
Typ N – medzi amfory možno s istotou rátať iba dva zlomky z tela, prípadne až okraja nádoby s masívnym párikovým uškom na vydutine, ktorú od hrdla oddeľuje dvojité, zárezmi členená plastická lišta (obr. 12:1, 11:7). V jednom prípade je povrch pod uškom zdrsnený.

Medzi amfory alebo amforovité nádoby (Typ O), ktoré sa od predchádzajúceho typu líšia absenciou uška, patria ešte 4 črepy z vydutiny zdobené jednoduchou až trojitou členenou plastickou páskou (obr. 10:2, 3; 11:2, 3) a pravdepodobne aj hladný zlomok hrdla (obr. 11:6).

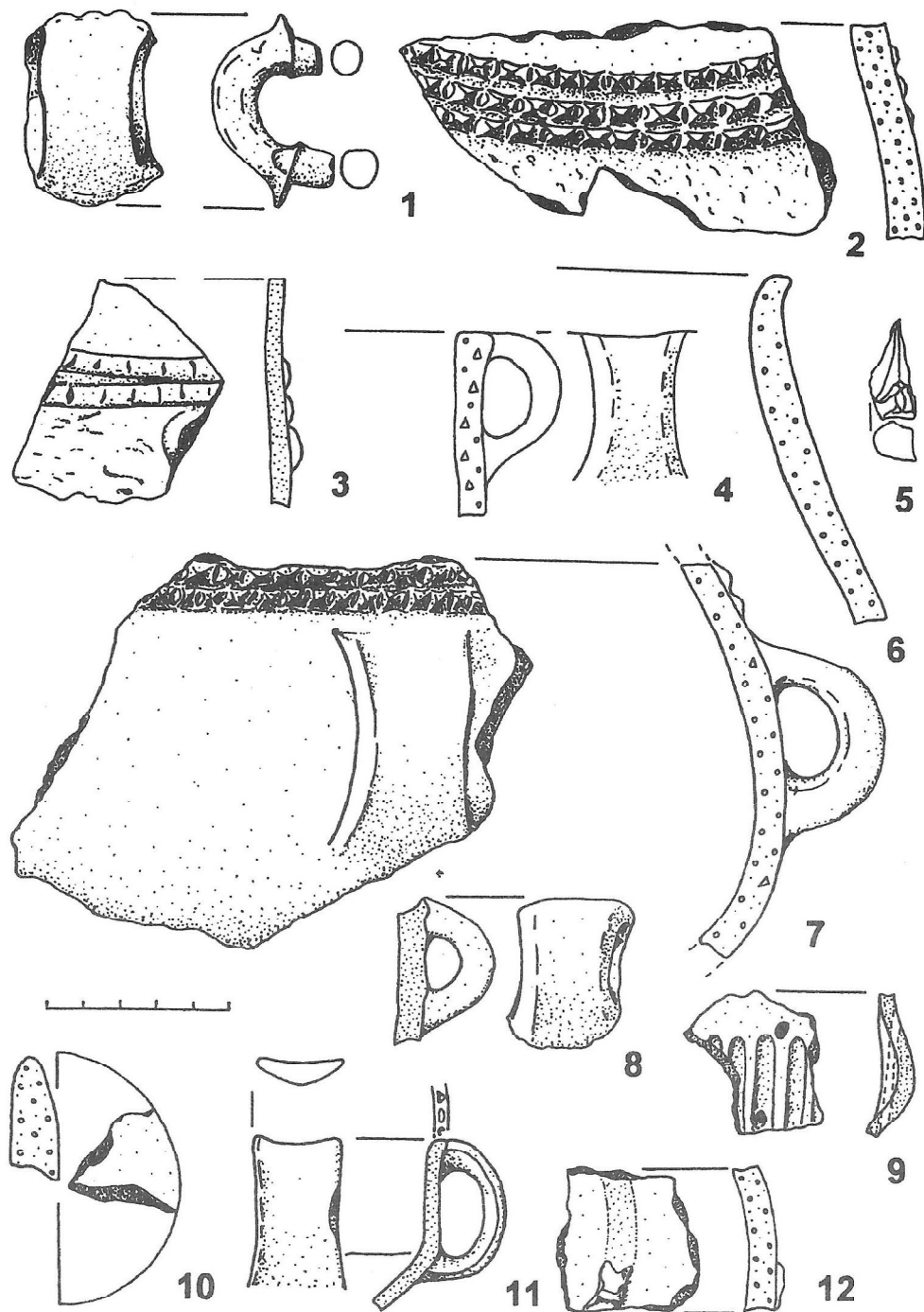
Typ P – hrncovité nádoby – je poslednou kategóriou nádob zastúpených v súbore z objektu 1/89. Reprezentuje ho predovšetkým mohutná nádoba pôvodne stojaca na dne (veľkosťou sa však skôr blíži zásobnícom), zodpovedajúca variantu P5, charakteristickému pre stupeň Baden Ib a Ic (Němejcová-Pavúková 1984, 96 a 121). Takmer identický hrniec, ale so zachovanými uškami pod dvojitým plastickým párikom, pochádza z vrstvy C1 v Jevišoviciach (Medunová-Benešová 1981b, Taf. 66:2). Medzi hrnce možno pravdepodobne zaradiť ešte okraj s párikovým uškom (obr. 11:4) a spodnú časť nádoby s dnom, pôvodne obsahujúcu vypálenú hrnčiarsku masu (obr. 12:2). Jej slamovaním zdrsnený povrch bol hnejšej farby a zhotovená bola z piesčitej hliny do tvrda vypálenej (\varnothing dna 15,6 cm, v. 12,7 cm).

Skôr do kategórie amfor alebo dokonca mís patrí širokoroztvorené dno veľkej nádoby so zdrsneným povrchom (obr. 10:5).

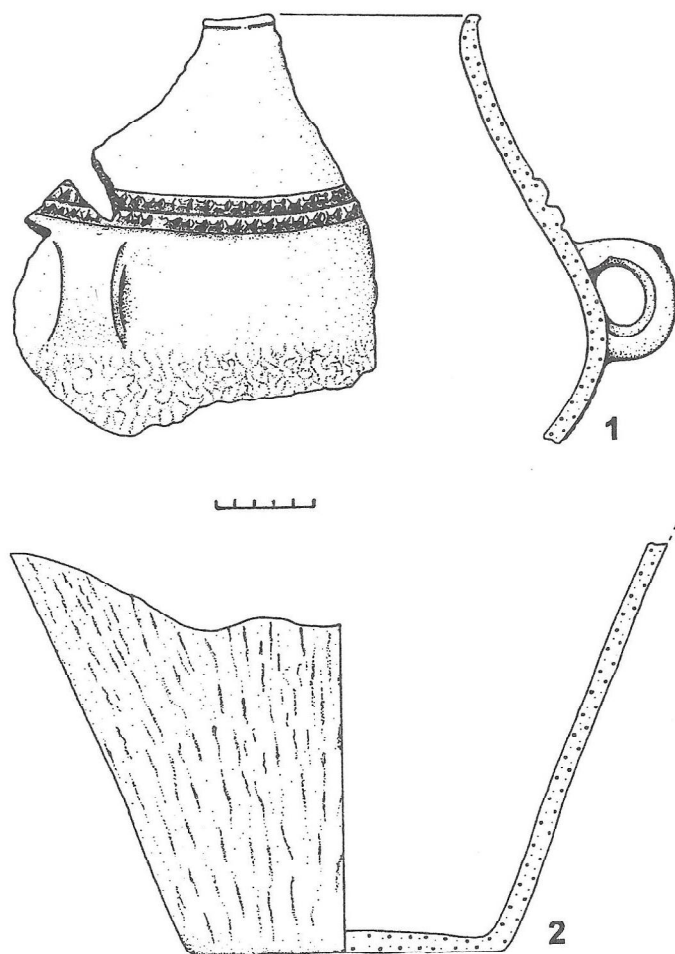
Škálu keramických výrobkov z objektu 1/89 dopĺňa zlomok plochého praslenu. Keramický materiál umožňuje zaradiť nálezy z objektu 1/89 v Pezinku do obdobia bolerázskej skupiny, a vzhľadom na nezdobené vnútra mís s lievikovitým ústím a prevahu dvojitej členenej pásky vo výzdobe do jej stredného stupňa (Baden Ib). Prvky charakteristické skôr pre obdobie Baden Ia sú pravdepodobne dokladom o prežívaní tradícií z predchádzajúceho obdobia a prvky pribúdajúce v nasledujúcom stupni Baden Ic azda naznačujú budúci smer vývoja.

Obr. 10. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/89. Nálezy z výplne.

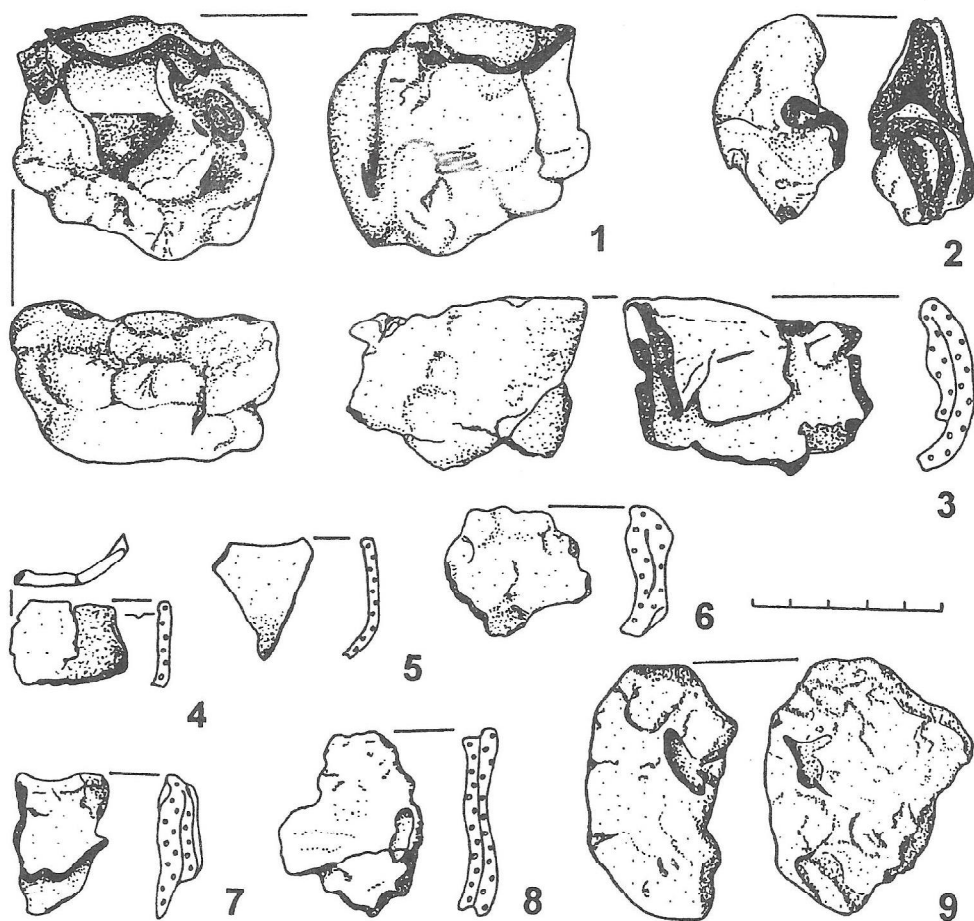

Obr. 11. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/89. Nálezy z výplne.

Obr. 12. Pezínok, Lazárna. Objekt 1/89. Nálezy z výplne.

Najzaujímavejšou súčasťou nálezového celku z objektu 1/89 v Pezínku sú však doklady hrnčiarskej výroby. K nim patrí predovšetkým do okrova až čierna prepálená, pôvodne prepálená až bahnitá hlinená masa s výraznými stopami ruky a prstov hrnčiara odoberajúceho pripravený materiál (Šefčáková 1998, s. 27). Hlinu pravdepodobne získavali z meandrov neďalekého potoka a zapracovali do nej aj časti lastúry korýtka. Masa bola pôvodne umiestnená v spodnej časti nádoby z obr. 12:2 (Ø spodnej časti 13,6 cm, max. v. 9 cm). Nádoby s výplňou pokrývala vrstva okrovej až červenej farby zo slabo vypálenej piesčitej hliny s drobnými kamienkami, ktorá sa dostala do jamy v čase jej zasýpania. Ďalším dokladom hrnčiarskej činnosti sú dve hrudky vypálenej zeminy. Jedna z nich s rozmermi 6,8 x 5,5 x 3,8 cm je z materiálu s výraznou prímесou kamienkov a jej povrch s odtlačkom zovretej dlane má hnedočierne farbu (obr. 13:9). Druhá, s rozmermi 6,8 x 4 x 6,5 cm vznikla postláčaním už vymodelovanej nádoby s pásikovým uškom, ktoré zostalo zachované. Zhotovená bola z neplaveného piesčitého materiálu vypáleného do okrovej až hnedočiernej farby, lom je čierny. Na

Obr. 13. Pezinok, Lazárna. Objekt 1/89. Nálezy z výplne.

povrchu sa zachovali stopy dlane a prstov (obr. 13:1). Z tejto zámerne znehodnotenej nádoby a pravdepodobne aj ďalších (napr. fragment šálky zdobenej kanelovaním) pochádza ešte 8 deformovaných zlomkov so sčasti zlepenými, ale odlišiteľnými stenami pôvodného výrobku (obr. 13:2–8). Vo všetkých prípadoch ich okrový až hnedý povrch prechádza do tmavších odtieňov sivej, hnedočiernej až čiernej farby a poukazuje tak na nestabilné podmienky výpalu, čo doložili aj výsledky výskumu keramiky z objektu 1/89 pomocou tzv. Mössbauerovej spektroskopie, ktorú urobil prof. Ing. J. Lipka, DrSc., a kol. (Lipka a kol. 1995) na katedre jadrovej fyziky a techniky Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Podľa nich hrnčiar-ska masa nájdená v spodnej časti nádoby prešla procesom vypálenia v prostredí s dostatočným prístupom kyslíka, prípadne v redukčno-oxidačnom prostredí, predovšetkým v tých miestach, kde sa dotýkala steny nádoby. Vypalovacia teplota sa pohybovala v rozmedzí 400 (vnútorná časť masy), 500 (v miestach dotyku s dnom nádoby) až 600 °C (boky a povrch). Úmyselne zničená nádobka, deformované časti a hruda s odtlačkom dlane boli vypálené

v oxidačnom až redukčno-oxidačnom prostredí pri teplote 500 až 700 °C, pričom najnižšia teplota bola zistená na vnútornej strane zlomku z obr. 13:2. Teploty, pri ktorých sa vypálili predmety súvisiace s hrnčiarskou výrobou, sa teda oveľa odlišujú od poznatkov získaných pri skúmaní pozostatkov zámerne vyrobených nádob. Povrch amforovitej nádoby (obr. 11:6) prešiel výpalom v atmosfére s dostatočným prístupom kyslíka pri teplote 800 °C, zatiaľ čo jej vnútro nesie výrazné znaky redukčného prostredia s teplotou o 100 °C nižšou. Malé percento kyslíka pri vypalovacom procese vo vnútri veľkej nádoby azda poukazuje na technológiu známu z etnológie. Tzv. prírodné národy často vypalujú veľké keramické tvary v otvorených ohniskách či jamách v polohe hore dnom, a vari podobne možno vysvetliť aj pôsobenie oxidačno-redukčného prostredia iba v úzkom páse pri okraji hrncovitej nádoby s uškom (obr. 11:4), vypálenej pri teplote 500 °C. Poznatky J. Lipku a kol. (1995) dokladajú, že väčšinu skúmaných nádob bolerázskej skupiny z Pezinka vypálili pri teplote 500 až 700, výnimočne 800 °C pri dostatočnom prístupe kyslíka.

Parohová industria a zvieracie kosti

Z objektu 1/89 sa vyzdvihlo 37 väčších i menších zlomkov zvieracieho osteologického materiálu, z ktorých iba 3 výbežky jeleních parohov nesú stopy opracovania. Jeden z nich má celkom odstránenú kôru a povrch je dokonale vyhladený, ale bez stôp po pracovnej činnosti (obr. 9:4, dĺ. 22,9 cm, Ø pri báze 2,9 x 2,7 cm). Druhý výbežok je sčasti zbavený kôry, má vyhladený hrot a stopy po orezávaní pri báze, pri ktorej sú aj dva protilahlé zárezy v tvare V, azda na upevnenie (obr. 9:6, dĺ. 25,4 cm). Tretí paroh so zaobleným a vyhladeným koncom má v báze vydlabaný do spongiózy otvor, dnes zväčšený vypadaním pórovitého materiálu, ale stále so zreteľnou ryhou, azda po nástroji pôvodne zasadenom do otvoru (dĺ. 23,8 cm).

Kosti zo zášypu patrili zväčša domestikovaným jedincom. Ich štatisticky nevýznamný počet však neumožňuje vysloviť hodnoverné závery o skladbe miestneho stáda. Pozoruhodnejšie sú iba pozostatky koňa (Šefčáková 1998, s. 30), ktorého zastúpenie v osteologickom materiáli narastá od bolerázskej skupiny aj na sídliskách na juhozápadnom Slovensku (Nčmcjcová-Pavúková 1984, 117; Ncvizánsky 1987, 651 a n.) a azda súvisí s kontaktmi Karpatскеj kotliny s východoeurópskou stepnou oblasťou, kde sa hľadá jedno z prvotných centier jeho domestikácie (Bököny 1978, 17 a n.; 1991, 250 a n.).

Kamenná industria

Kamenná industria bola v objekte zastúpená iba dvoma zlomkami jednostrannej, sekundárne prepálenej drviacej podložky zo svetlej leukokratnej muskovitickej žuly (granitu), pochádzajúcej z malokarpatského granitoidného masívu, najskôr jeho bratislavskej časti (za láskavé určenie materiálu ďakujem Dr. E. Nelišerovej, CSc., a Dr. O. Mikovi, CSc., zo SNM – Prírodovedného múzea v Bratislave). Medzi výrobky z kameňa možno zaradiť ešte hrotitý odštep (rydlo?) z kremičitej, výrazne prepálenej jemnozrnnej až sklovitej horniny rohovcového vzhľadu. Surovina na jeho výrobu bola získaná najpravdepodobnejšie z náplavov niektorého malokarpatského potoka, prechádzajúceho časťou masívu pozostávajúceho z druhohorných vápencov (obr. 11:5).

Vyhodnotenie

Tvar a výplň objektu 1/89 umožňujú zaradiť ho medzi zásobné jamy. Typy s rovným dnom a prierezom tvaru obráteného lievika sa po železovskej skupine (Pavúk 1994, 74 a n.) začínajú vo väčšej miere objavovať na Slovensku až v ludanickej skupine (Vladár – Lichardus 1968, 320; Farkaš 1987, 9 a n.) a prechádzajú cez skupinu Bajč-Retz do badenskej kultúry (Farkaš 1996, 25 a n.; Farkaš – Novotný 1993, 66). Účelná forma im však umožnila prežiť až do mladších období praveku (napr. Podborský a kol. 1993, obr. 163). Opäť sa ukázalo, že časť takýchto jam aspoň príležitostne slúžila ako chladnička alebo pivnica s konštantnou teplotou,

do ktorej sa skaze podliehajúce potraviny ukladali v samostatných keramických (v nálezoch z Pezinka veľká hrncovitá nádoba – obr. 9:5, a azda aj ďalšie) alebo organických obaloch. Pomerne častým nálezom v spodných častiach zásypov neolitických a eneolitických podzemných zásobární hývajú zväčša nefunkčné zlomky drviacich podložiek, ktoré azda pôvodne pridržali upchávku hrdla, prípadne s rastlinným materiálom, ako slama a seno, vytvárali izolačnú vrstvu, alebo slúžili ako podstavce pod obaly na potraviny (Farkaš 1987, 16 a n.; Farkaš – Novotný 1993, 42 a n.).

V záverečnej fáze poslužil objekt 1/89 na uloženie sídliskového odpadu, ktorého významnú časť tvorili pozostatky hrnčiarskej výroby a azda aj deštruovaného vypalovacieho zariadenia (popol a nekompaktná prepálená zem až mazanica). Napriek tomu, že v neolite a eneolite treba podľa počtu zachovaných zvyškov nádob rátať s rozsiahlou až masovou hrnčiarskou produkciou, jej priame doklady na našom území sú zatiaľ pomerne vzácne, prípadne ich interpretácia nie je jednoznačná. Okrem pecí, ktoré azda s výnimkou dvoj priestorových typov s roštom (Petrasch 1986, 42 a n.) mali predovšetkým inú úlohu, sem patria rôzne zvláštne predmety z hlíny, často prepálené, a sídliskové jamy, v ktorých sa ťažila, príp. pripravovala samotná hrnčiarska hmota. Napríklad Z. Weber (1984, 232 a n.) považuje súbor asi 3 cm hrubých a 5 až 7 cm dlhých, sčasti presušených a sčasti aj vypálených hlinených valčekov zo sídliska LgK v Těšeticiach-Kyjoviciach na Morave za skúšobné vzorky, na ktorých sa testovala kvalita hrnčiarskej hmoty, a dáva ich do súvisu s blízkymi deštrukciami pecí. Za akýsi druh hrnčiarskeho skúšobného „teplomeru“ považuje J. Pavelčík (1982, 283) žiarom deformované hlinené „kolíky“ z eneolitického sídliska v Hlinsku u Lipníku. S hrnčiarskymi pokusmi azda súvisia aj rôzne tvarované a vypálené hrudky, niekedy tvarované stiskom dlane, zväčša považované za schematizované idoly badenskej kultúry (napr. Banner 1956, tab. LXVIII:2, 13; Pavelčík 1982, 275 a n.). Čiastočne pripomínajú hrudku s odtlačkom dlane z Pezinka (obr. 13:9), ktorá je zas blízka vymodelovanej nádobke, ešte za vlhka zničená stlačením v dlani (obr. 13:1–3). Dokonalé vypálenie „hrudy“ sa však mohlo udiť rôznymi spôsobmi, napr. pri skúške funkčnosti vypalovacieho zariadenia, ale aj v samotnom objekte 1/89, kam sa azda dostala s deštruovanými, ale ešte horúcimi zvyškami vypalovacieho zariadenia. K zámernej deformácii a následnému vypáleniu nádobky mohlo dôjsť aj v rámci experimentov, alebo jednoducho aj ako reakcia na nie celkom uspokojivý výsledok modelovania. Nepodarkami hrnčiarskej aktivity sú pravdepodobne aj deformované, zámerne stlačené a inak znehodnotenú časť tenkostennej nádobky, najskôr šálky (obr. 13:3–8), hoci v podobných prípadoch sa niekedy uvažuje aj o sekundárnej deformácii hotových nádob vo vysokom žiare (Fabricius – Becker 1996, 288, Fig. B–14).

S výrobou keramiky súvisí aj hruda jemnej preplavenej až bahnitej a prepracovanej hrnčiarskej hlíny, so stopami po prstoch a dlani, poukazujúcich na spôsob odoberania na modelovanie. Dokonalé vypálenie poukazuje na intenzívne pôsobenie žiaru, s teplotou minimálne 600 °C. Dokladá tak, že veľké množstvo vyzretej hlíny, predovšetkým na menšie a tenkostenné nádoby, sa mohlo skladovať aj v nádobách dočasne uložených do chladných a vlhkých „zásobných jám“, kde nehrozilo vysušenie alebo rozplavenie. Stupeň vypálenia masy môže poukazovať na prechod vypalovacím procesom mimo objektu 1/89, v blízkom na to určenom zariadení. Avšak nálezová situácia nevyklučuje ani možnosť, že k vypáleniu došlo náhodne pri zhrnutí ešte horúcich a tlejúcich zvyškov do jamy. Z hrudy hrnčiarskej hlíny potom vznikla vypálená hmota inej kvality ako z obvyčajnej zeminy, pripečenej na jej povrch. So stopami zložitej prípravy hrnčiarskeho cesta, jeho uloženia a vyzrievania v samostatných jamách tvarovo blízkych podzemným silám sa stretávame aj v prostredí časovo blízkej lokality v Hlinsku (Pavelčík 1983, 370; 1991, 81).

Záchranný výskum v Pezinku však neumožnil vyriešiť otázku, aké vypalovacie zariadenie pracovalo v blízkosti objektu 1/89. S prvými dvoj priestorovými hrnčiarskymi pecami sa v stredoeurópskom priestore stretávame už v závere vývoja LgK na Morave (Košťálek 1975–76,

106 a n.; 1981, 65 a n.) a v období boľerázskej skupiny (Pavelčík 1983, 361 a n.), ktoré majú blízke obdoby v kultúrnom komplexe Tripolje-Ariusd-Cucuteni (Petrasch 1986, 42 a n.). V archeologických nálezoch sa však objavujú aj uzavreté vypalovacie zariadenia jednoduchšieho typu, vychádzajúce zo základného tvaru kupolovej pece bez roštu (Comsa 1976, s. 353 a n.). Na dosiahnutie vypalovacej teploty v rozmedzí 500 až 800 °C za prístupu atmosférického kyslíka stačia podľa experimentálne potvrdeného predpokladu otvorené ohniská alebo jednoduché milierové zariadenia (Bareš – Lička – Růžičková 1981, 203 a 210; 1982, 188 a n., 204 a n.; Kovárník 1982, 108). Súčasne je to teplota, pri ktorej bola vypálená väčšina stredo-európskej neolitickéj a eneolitickéj keramiky (napr. Petrasch 1986, 48; Farkaš 1994, 12 a n.). Preto v súčasnosti prevláda názor, že nádoby v našich podmienkach sa zhotovovali predovšetkým v rôznych typoch neuzavretých ohnísk (Bareš – Lička – Růžičková 1981, 192 a n.; 1982, 180 a 208). Ak prepálená a nespevnená hlina, popol a drobné fragmenty mazanice spolu s nepodarkami či skúšobnými vzorkami pochádzajú zo zničeného vypalovacieho zariadenia, tiež poukazujú skôr na jednoduchý typ, azda milierového charakteru (prekrytého vrstvou hliny), než na zložité uzatvorené konštrukcie pecového typu.

Záver

Nevelký, ale zaujímavý súbor nálezov z Pezinka, polohy Lazárna, rozšíril doterajšie pomerne skromné poznatky o dejinách tohto územia pod Malými Karpatmi pred vznikom stredovekého mesta, prípadne umožnil uvažovať o lokalizácii niektorých už dávnejšie známych nálezov. Spolu s kamennými nástrojmi v súkromných zbierkach a medenou sekerkou (Farkaš 1997, 9 a n.) doložil takmer kontinuálne osídlenie katastra Pezinka od stredného neolitu po záver eneolitu, pričom zásah jevišovíckej kultúry si zaslúži ďalšiu pozornosť. K významným poznatkom patrí aj zachytenie sídliska stredodunajskej mohylovej kultúry, ktoré však neumožnilo riešiť otázku proveniencie dvoch dávnejšie známych šálok z bronzovej doby (Niklasson 1932, 36), ktorých pezinský pôvod však nie je jednoznačný. Na osídlenie v laténskej dobe upozornili už nálezy keltských a „dáko-gétskych“ mincí (Eisner 1933, 190 a 194; Kraskovská 1947, 114; Ondrouch 1964, 41 a 51). Súbor súčastí odevu, dnes uložený v Západoslovenskom múzeu v Trnave, pochádza najskôr z porušeného cintorína z 18.–19. storočia (Novotný – Fuhrherr 1971, 13). Trvalou úlohou archeologického prieskumu však stále ostáva lokalizácia predpokladanej opevnenej polohy s názvom Alt Stadt – Ó Város (zisťovací výskum SNM v roku 1982 – B. Egyházy-Jurovská), niekedy historikmi spájanej s pôvodným staroslovanským osídlením (Žudel 1982, 39 a n.). Doteraz sa nepodarilo ani jednoznačne lokalizovať polohu pôvodného pezinského hradu, ktorý v roku 1271 obsadil Přemysl Otakar II. (Lehotská 1982, 23), a ostáva časovo zaradiť aj sídliskové objekty zachytené v roku 1995 pracovníkmi Archeologického ústavu SAV pri leteckej prospekcii (Hanzelyová – Kuzma – Rajtár 1997, 77).

LITERATÚRA

- BANNER, J. 1956: Die Pécelser Kultur. Budapest.
- BAREŠ, M. – LIČKA, M. – RŮŽIČKOVÁ, M. 1981: K technologii neolitické keramiky I. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 35, s. 137–228.
- BAREŠ, M. – LIČKA, M. – RŮŽIČKOVÁ, M. 1982: K technologii neolitické keramiky II. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 36, s. 121–239.
- BARTÍK, J. 1991: K osídlení povodia Vištuckého potoka a Gidry v střednej dobe bronzovej. Zborník SNM, Archeológia 1, s. 11–34.
- BARTÍK, J. 1996: Sídlisko stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom. SIA, 44, s. 189–252.
- BAXA, P. – KAMINSKÁ, L. 1984: Nové nálezy boľerázskej skupiny z Bratislavy. SIA, 32, s. 179–194.
- BÖKÖNYI, S. 1978: The earliest waves of domestic horses in East Europe. In: The Journal of Indo-European Studies 9, s. 17–76.

- BÖKÖNY, S. 1991: Pferde- und Schafdomestikation bzw. -haltung in der frühen Kupferzeit Eurasiens. In: Die Kupferzeit als historische Epoche. Bonn, s. 249–256.
- COMSA, E. 1976: Die Töpferöfen im Neolithikum Rumäniens. Jahreschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 60, s. 353–364.
- DUŠEK, M. 1980: Pohrebisko stredodunajskej mohylovej kultúry v Smoleniciach. SIA, 28, s. 341–382.
- EGYHÁZY-JUROVSKÁ, B. 1976: Zisťovací výskum v Budmericiach, okr. Bratislava-vidiek, roku 1971. Zborník SNM, História 16, s. 55–90.
- EISNER, J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava.
- FABRICIUS, K. – BECKER, C. J. 1996: Stendyngegrave og Kulthuse. Studier over Tragtbægerkulturen i Nord-og Vestjylland. Kobenhavn.
- FARKAŠ, Z. 1987: Zásobnicová jama ludanickej skupiny z Bernolákova. Zborník SNM, História 27, s. 9–20.
- FARKAŠ, Z. 1994: Príspevok k technológii výpalu lineárnej keramiky. Zborník SNM, Archeológia 4, s. 11–16.
- FARKAŠ, Z. 1996: Kultúrne kontakty juhozápadného Slovenska na prelome starého a stredného eneolitu. Zborník SNM, Archeológia 6, s. 13–38.
- FARKAŠ, Z. 1997: Ojedinelé nálezy medenej industrie na juhozápadnom Slovensku. Zborník SNM, Archeológia 7, s. 9–17.
- FARKAŠ, Z. – NOVOTNÝ, B. 1993: Mladšia a neskorá doba kamenná (neolit a eneolit). In: Štefanovičová, T. a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava, s. 39–79.
- GEORGIEV, G. I. a kol. 1979: Ezero. Rannobronzovoto selišče. Sofija.
- HANZELYOVÁ, E. – KUZMA, I. – RAJTÁR, J. 1997: Pokračovanie leteckej prospekcie na juhozápadnom Slovensku. AVANS za rok 1995, s. 77–82.
- HRAŠKO, J. – LINKEŠ, V. – ŠURINA, B. 1980: Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Časť VI, Pôdne typy. Mapa 1. Bratislava.
- KALICZ, N. 1991: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: Die Kupferzeit als historische Epoche. Bonn, s. 347–387.
- KOŠTUŘÍK, P. 1975–76: Stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou na hradisku u Kramolína (okr. Třebíč). Sborník FFBU, řada E 20 – 21, s. 101–113.
- KOŠTUŘÍK, P. 1981: Hradisko u Kramolína na konci neolitu a na počátku eneolitu. In: Současné úkoly česko-slovenské archeologie. Praha, s. 64–73.
- KOVÁRNÍK, J. 1982: K výrobní technologii neolitické keramiky. Sborník FFBU, řada E 27, s. 103–116.
- KRASKOVSKÁ, E. 1947: Kultúra laténska. In: Slovenské dejiny. Diel 1. Bratislava, s. 104–117.
- LEHOTSKÁ, D. 1982: Politické a správne dejiny. In: Dejiny Pezinka. Bratislava, s. 23–38.
- LIPKA, J. a kol. 1995: Štúdium archeologických vzoriek keramiky pre AM Bratislava pomocou Mössbauerovej spektrometrie. Posudok, rukopis, 14 str. Bratislava.
- MAHEL, M. – BUDAY, T. 1963: Geologická mapa ČSSR. Mapa predštvrtohorných útvarov 1:200 000. M-33-XXXVI Bratislava – M-33-XXXV Wien. Praha.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1977a: Jevišovická kultura na jihozápadní Moravě. Praha.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1977b: „Pallardiho hradisko“. Eine Äneolithische Höhensiedlung bei Vysočany, Bez. Znojmo. Katalog der Funde. Brno.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1981a: Zur Frage des Vorkommens der Kosihy-Čaka-Gruppe in Mähren. SIA, 29, s. 97–103.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1981b: Jevišovice – Starý Zámek. Schicht C2, C1, C. Katalog der Funde. Brno.
- MICHALKO, J. a kol. 1986: Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika. Bratislava.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1964: Sídliisko boletáckeho typu v Nitrianskom Hrádku. SIA, 12, s. 163–268.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1974: Beitrag zum Kennen der Postboletáck-Entwicklung der Badener Kultur. SIA, 22, s. 237–360.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1979a: Počiatky boletáckej skupiny na Slovensku. SIA, 27, s. 17–55.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1979b: Nálezy boletáckej skupiny z Vrbového. AR, 31, s. 385–396.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1981: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe. SIA, 29, s. 261–296.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1982: Periodisierung der Badener Kultur und ihre chronologischen Beziehungen zu Südosteuropa. In: Thracia Praehistorica. Supplementum Pulpudeva 3, s. 150–176.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1984: K problematike trvania a konca boletáckej skupiny na Slovensku. SIA, 32, s. 75–146.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1987: Záchranný výskum v Kočine. AVANS za r. 1986, s. 75.
- NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, V. 1988: Záchranný výskum v Kočine. AVANS za r. 1987, s. 94–96.

- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1990: Ukončenie záchraného výskumu v Kočine. AVANS za r. 1988, s. 116–118.
- NEVIZÁNSKY, G. 1987: K počiatkom domestikácie koňa v Karpatskej kotline. AR, 39, s. 644–654.
- NIKLASSON, N. 1932: Tschechoslowakische Funde im Museum zu Göteborg (Schweden). Sudeta 8, s. 34–39.
- NOVOTNÝ, B. – FUHRHERR, V. 1971: Katalóg archeologickej zbierky Západoslovenského múzea v Trnave. Bratislava.
- ONDROUCH, V. 1964: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.
- PAVELČÍK, J. 1982: Drobné terrakoty z Hlinska u Lipníku (okr. Přešov) I. Pam. arch., 73, s. 261–292.
- PAVELČÍK, J. 1983: Eneolitická hrnčičská pec z Hlinska u Lipníku nad Bečvou. AR, 35, s. 361–371.
- PAVELČÍK, J. 1991: K otázkám hospodářské a sociální úrovně populací badenské kultury. Opava.
- PAVELČÍK, J. 1993: Keramika horizontu I z Hlinska u Lipníku nad Bečvou. Pravěk NŘ 3, s. 79–141.
- PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. 1983: Bylany. Sekce A – díl 1. Praha.
- PAVŮK, J. 1994: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra.
- PETRASCH, J. 1986: Neolithische Öfen in Mittel- und Südosteuropa. Acta Praehistorica et Archaeologica, 18, s. 33–83.
- PODBORSKÝ, V. 1970: Současný stav výskumu kultury s moravskou malovanou keramikou. SIA, 18, s. 235–310.
- PODBORSKÝ, V. a kol. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 3. Brno.
- RUTTKAY, E. 1995: Spätneolithikum. In: Lenneis, E. – Neugebauer-Maresch, Ch. – Ruttkay, E.: Jungsteinzeit im ostern Österreichs. St. Pölten – Wien, s. 108–160.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1982: Základy středodunajských popelnicových polí na Moravě. Praha.
- SZÉNÁSZKY, G. J. 1987–88: Korai bronzkori leletek Békés megyéből. AÉ, 114–115, s. 141–155.
- ŠEFČÁKOVÁ, A. 1998: Eneolitické antropologické a archeozoologické nálezy z Pezinka-tehelne. Zborník SNM, Archeológia 8, s. 27–31.
- TOČÍK, A. 1987: Beitrag zur Frage der befestigten und Höhensiedlungen im mittleren und späten Äneolithikum in der Slowakei. In: ŠZ AÚ SAV, 23, Nitra, s. 5–30.
- VILDOMEC, F. 1928–29: O moravské neolitické keramice malované. OP, 7–8, s. 1–43.
- VLADÁR, J. 1966: Zur Problematik der Kosihy-Čaka-Gruppe in der Slowakei. SIA, 14, s. 245–336.
- VLADÁR, J. – LICHARDUS, J. 1968: Erforschung der frühäneolithischen Siedlung in Branč. SIA, 16, s. 263–352.
- WEBER, Z. 1984: Zajímavý doklad technologie výroby neolitické keramiky z Těšetic-Kyjovic, okr. Znojmo. Sborník FFBÚ, řada E 29, s. 232–235.
- WISLANSKI, T. 1970: The Globular Amphora Culture. In: The Neolithic in Poland. Wrocław – Warszawa – Kraków, s. 178–231.
- WISLANSKI, T. 1979: Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych. In: Prahistoria ziem Polskich. Tom II. Neolit. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdansk, s. 261–299.
- ŽUDEL, J. 1982: Osídlenie a obyvateľstvo. In: Dejiny Pezinka. Bratislava, s. 39–55.

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE AUS PEZINOK-ZIEGELEI

Zdeněk Farkaš

Bei der Erweiterung des Abbauräumes der Ziegelei in Pezinok, Bez. Pezinok (Südostslowakei) wurden im Jahren 1983 bis 1989 mehrere archäologische Objekte gestört. Die Lokalität liegt an dem zum Fluß Mahulanka neigenden Westhang, etwa zwischen den Schichtlinien 147 bis 155. Die geologische Unterlage besteht aus kalkhaltigen Tonen bis Tonen (Maheľ – Buday 1963), bedeckt mit Braunerde (Hraško – Linkeš – Šurina 1980).

1983 gelang es im Südostprofil der Materialgrube 4 stark beschädigte anthropogene Eingriffe nachzuweisen. Objekt 1/83, wahrscheinlich eine Erosionsrinne, später ausgefüllt mit Abschwemmungen aus der Umgebung, enthielt in der Einfüllung 73 Keramikbruchstücke (Abb. 2 und 3) aus der Zeit der neolithischen Stufen der Lengyel-Kultur, der Ludanice-Gruppe, der Boleráz-Gruppe und der mitteldanubischen Hügelgrabkultur.

Ein ähnliches polykulturelles Fundmaterial befand sich auch im Rest des Objektes 2/83, dessen Wände, sich fast im rechten Winkel verbindend senkrecht zum ebenen Boden hin sanken (Abb. 4 und 5).

Bei der Lehmförderung sammelten Amateurarchäologen in der Umgebung der Gruben 1/83 und 2/83 Keramikfragmente, nahe der Fundgut der Jevišovice-Kultur (z.B. der Henkel vom Typ „ansa lunata“, ein Teil des sog. Bernburger Tasse mit mehreren breiten horizontalen Rillen und der Spur eines abgebrochenen strei-

fenförmigen Henkels an der Schnittstelle von Hals und Körper sowie einen Teil eines Gefäßes verziert mit Furchenstichttechnik, unterschiedlich von der Keramik der Gruppe Bajč-Retz). In das späte Äneolithikum könnten auch das Fragment einer Amphore mit horizontalem tunnelförmigem Henkel an den Schultern (Abb. 3:26) vom Objekt 1/83 und das Bruchstück eines Mörsers aus dem Objekt 2/83 (Abb. 5:9) gehören. Angesichts der fragmentarischen Erhaltung ist ihre Datierung jedoch nicht eindeutig möglich.

Die Funde aus Pezinok belegen damit zusammen mit den Erkenntnissen aus den Ausgrabungen in Kočín (Němejcová-Pavůková 1987, S. 75; 1988, S. 94 ff.; 1990, S. 116 ff.) und vielleicht auch Boleráz (Točík 1987, S. 21) das Vordringen der Jevišovice-Kultur über die Kleinkarpatenpässe in die Trnavaer Tafel und in das daran anschließende Gebiet der Südwestslowakei.

Objekt 3/83 war ohne Funde und Objekt 4/83, eine Pfostengrube, gehörte nach dem Bruchstück eines Löffels mit kurzem hohlem Griff (Abb. 6:3) am ehesten in die I. Stufe der Lengyel-Kultur in der Slowakei, obwohl ähnliche Formen auch in jüngeren Perioden ihrer Entwicklung nicht ganz fehlen.

1989 wurde beim Lehmabbau eine Vorratsgrube (Objekt 1/89) in der Form eines umgekehrten Trichters mit geradem Boden (Durchmesser des Bodens 1,6 m, des Rands 0,78 m, Tiefe 0,98 m; Abb. 8) gestört, in der Keramikfragmente in der Schicht 0–20 cm über dem Boden konzentriert waren (insgesamt 160 Bruchstücke). Von diesen gelang es 5 ganze und 4 größere Teile der Gefäße zu rekonstruieren (Abb. 9–12), die es ermöglichten, das Objekt 1/89 in die Zeit Baden Ib nach der Klassifikation von V. Němejcová-Pavůková (1984) einzuordnen. Der große Topf – ein Vorratsbehälter (Abb. 12:1) und mit ihm ein Teil der weiteren Gefäße standen direkt auf der ursprünglichen Grubensohle und wahrscheinlich waren sie der originale Bestandteil ihrer Ausstattung.

Von den Tierknochen verdienen Aufmerksamkeit vor allem die Überreste eines Pferdes (Ševčáková 1998, S. 30–31). Die Nachweise über seine gezielte Haltung beginnen auch in der Südwestslowakei gerade seit der Boleráz-Gruppe zuzunehmen (Nevizánsky 1987, S. 651 ff.)

Der interessanteste Bestandteil des Fundkomplexes von Objekt 1/98 in Pezinok waren aber die Belege aus der Töpferproduktion. Zu diesen gehört vor allem die ockerfarben bis schwarz gebrannte, ursprünglich verschwemmte bis schlammige Lehmmasse mit deutlichen Hand- und Fingerabdrücken (Ševčáková 1998, S. 27 ff.).

Der Lehm wurde aus den Mäandern des nahen Baches gewonnen und es wurden auch Muschelteile aus seinem Bett in ihn eingearbeitet. Die ausgereifte Masse wurde in den unteren Teil des Gefäßes von Abb. 12:2 eingelegt, das in der Primärlage auf der Grubensohle 1/89 stand und mit einer ockerfarbenen bis roten Farbschicht aus schwach gebranntem sandigem Ton mit kleinen Steinchen bedeckt war. Weitere Nachweise für die Modellierung der Gefäße sind zwei Batzen gebrannter Töpferlehm. Der eine mit Abmessungen von 6,8 x 5,5 x 3,8 cm ist aus einem Material mit beträchtlicher Beimengung von Steinchen und an der Oberfläche hat er den Abdruck einer geballten Hand (Abb. 13:9). Der zweite mit Abmessungen von 6,8 x 4,4 x 6,5 cm, entstand durch Zusammenpressen eines schon geformten Gefäßes mit Henkel (Abb. 13:1). An seiner Oberfläche sind die Spuren von Handfläche und Fingern erhalten. Von diesen und wahrscheinlich auch noch anderen Gefäßen stammen noch weitere acht deformierte Bruchstücke mit verklebten Wänden (Abb. 13:2–8). Die Untersuchung der Keramik mit der Mössbauer Spektroskopie, realisiert am Lehrstuhl für Kernphysik und Technik der slowakischen Technischen Universität in Bratislava (Lipka u. Koll. 1995), hat gezeigt, daß die fertigen Gefäße und der Ausschuß, Proben oder zufällig gebrannter Ton einer Hitze von 400 ° bis 800 °C in einer Oxidations- bis Reduktions-Oxidationsumgebung ausgesetzt waren. Solche Temperaturen gelang es experimentell sowohl in geschlossenen Öfen als auch in offenen Feuerstellen zu erzielen (Bareš – Lička – Růžičková 1981, S. 203 und 210; 1982, S. 188 ff., 204 ff.; Kovárník 1982, S. 108). Das ist zugleich auch die Temperatur, bei der die meiste mitteleuropäische neolithische und äneolithische Keramik gebrannt wurde (z.B. Petrach 1986, S. 48; Farkaš 1994, S. 12 ff.)

Wenn die gebrannte, unverfestigte Erde, Asche und kleine Bruchstücke der Lehmmasse zusammen mit dem Ausschuß oder Probemustern aus einer zerstörten Brennanlage stammen, verweisen sie eher auf den einfachen Typ, vielleicht von der Art eines Meilers (mit einer Erdschicht bedeckt), als auf eine komplizierte geschlossene Konstruktion, die für Öfen charakteristisch ist.